

نقش تسهیل گری در مشارکت روستاییان جهت پروژه‌ها آبخیزداری

سید احمد محدث حسینی^۱

عضو هیات علمی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی خراسان رضوی

چکیده

در پروژه های آبخیزداری اصل بر مشارکت مردم است و طبق قانون سازمان جنگل و مراتع برای اجرا و تخصیص اعتبار به پروژه های آبخیزداری نیاز به مطالعات مقدماتی و تفضیلی دارد و از طرفی سازمان نهادهای دولتی اعتباری برای مطالعات اختصاص نمی دهند و لذا در ابتدا کار روستاییان باید هزینه های مطالعات را پراخت نمایند و این کار به دلایلی مانند وجود خشکسالی های مستمر و کاهش درآمد روستاییان و همچنین مشخص نبودن جواب مطالعات در روستاها بسختی انجام میگیرد. و عملاً موفقیتی در این راه براحتی صورت نخواهد گرفت. در طرح ساماندهی روستایی دهستان بلهرات نیشابور از روش تسهیل گری در مشارکت روستاییان استفاده گردید این موفقیت حاصل گردید. تسهیلگری مجموعه روشها و مهارتهایی است که به آسانتر کردن امور کمک کنند و تسهیلگر کسی است که کارها را ساده تر می کند. تسهیل گری گروهی، فرایندی است که در آن فردی که مورد قبول همه اعضای گروه است و نقشی بی طرف دارد به اعضا کمک می کند تا مشکلات خود را تشخیص دهند، راه حلهای مناسب بیابند و تصمیمات درستی اتخاذ کنند و اثربخشی شان افزایش یابد. در این روش تسهیل گیری که در روستاهای مورد نیاز انجام گرفت در ۳ روستا مردم با وجود فقر بسیار زیاد اعتبار مورد نیاز برای مطالعه قنات روستا را متقبل شدند و همچنین در یک روستا نیز مردم هزینه انجام تفضیلی پروژه بند خاکی را پرداخت نمودند.

کلید واژه: تسهیل گری- مشارکت روستاییان- آبخیزداری- بلهرات

^۱ - نویسنده مسئول: سید احمد محدث حسینی amohaddes@gmail.com

مقدمه

توسعه روستایی، ارتباطی نزدیک با مشارکت مردم روستا دارد، چرا که مردم در حالت ایستایی، تنها یک نیروی بالقوه و نهفته هستند. زمانی می توانند منشأ اثر باشند که برانگیخته شوند و مشارکت بهترین وسیله برای برانگیختن توده های روستایی برای ایجاد تحول و توسعه در کشور است. از این رو فراهم آوردن موجبات مشارکت روستائینان در برنامه های توسعه روستایی، امری لازم و ضروری است. در این راستا تبیین و تحلیل مبانی نظری مشارکت روستایی برای دست اندرکاران و برنامه ریزان توسعه روستایی، بسیار کارگشا خواهد بود (بافکار، ۱۳۹۰)

از اواخر دهه ۷۰ سازمانهای بین المللی -مانند فائو- موضوع مشارکت مردمی را به عنوان یکی از ارکان اصلی در پروژه ها و برنامه های توسعه وارد کردند (Rudqvist, A., & Woodford ۱۹۹۶, ۲۰). زیرا اکثر برنامه های توسعه روستایی در این دهه منجر به شکست گردید و مردم بیش از پیش فقیرتر شدند (Cernea ۱۹۹۱ و، FAO ۱۹۹۰). امروزه اعتقاد بر این است که اغلب دیدگاه ها و روشها و راهبردهای توسعه روستایی که در طی چند دهه بویژه تا دهه ۱۹۷۰ مطرح شده فاقد نگرش یکپارچه و پایدار نسبت به روستا و توسعه روستایی بوده است. در این نگرش انسان در برنامه های توسعه روستایی به عنوان یک عنصر اصلی و تاثیر گذار که نقش مهمی در پیشبرد و اهداف توسعه روستایی دارد نادیده گرفته شده بود. لذا در دهه ۱۹۷۰ برای غلبه بر چالش های بوجود آمده در توسعه روستایی اندیشه توسعه پایدار روستایی مطرح شد. در واقع در این نگاه به مرور با جایگزینی ((انسان محوری)) به جای ((فن محوری)) نوعی مرزبندی بین دیدگاههای قدیم و جدید بوجود آمد و انسان از ((هدف توسعه)) به ((موضوع توسعه)) ارتقا پیدا کرد. لذا با توجه به این مهم مشارکت مردم در روند توسعه از نظر صاحب نظران توسعه چنان اعتباری برخوردار است که بعضا توسعه را معادل مشارکت می دانند و یا مشارکت را وسیله و هدف توسعه ذکر کرده اند که بدون دستیابی به آن توسعه پایدار روستایی میسر نخواهد شد. (طالب و نجفی، ۱۳۸۹)

مشارکت در واقع کارایی برنامه های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و کیفیت تصمیمگیری برای مناطق روستایی را افزایش می دهد. ضعف مشارکت مردمی در جامعه روستایی، از پویایی روستاها می کاهد و رشد و شکوفایی روستاها را با دشواری مواجه می سازد. مشارکت عمومی مردم در توسعه اقتصادی - اجتماعیاز جمله مفهوم هایی است که از زاویه های مختلف با تلقی ها و برداشت های متفاوت آن برخورد شده است، اما نقطه اشتراک تمامی دیدگاه ها در این تعریف کلینهفته است که مشارکت عامل اساسی و تعیین کننده در ترویج فرآیند رشد در تمامی جوامع بشری اعم از توسعه یافته و غیر توسعه یافته به شمار می رود، به بیان دیگر مشارکت عمومی چیزی نیست که دیدگاه های مختلف با آن برخوردی منفی یا حذف داشته باشند. قبول مشارکت به عنوان یک ارزش برای همه در پیشبرد برنامه ها، از بدیهیات است بدون همیاری و مشارکت مردم، توسعه مفهومی نخواهد داشت چرا که هر گامی که در راه رشد و توسعه برداشته می شود، باید با همراهی مردمانجام گیرد. بنابراین برای رسیدن به یک توسعه پایدار نیاز به شناخت چگونگی مشارکت افراد در طرح های توسعه می باشد.

نگاهی گذرا به تاریخ سرزمین ایران، به خصوص جامعه روستایی، بیانگر مشارکت های گسترده و گوناگون مردم در زمینه های مختلف سیاسی - نظامی و اجتماعی - اقتصادی و ... است. فرهنگ باستانی ما نمونه های فراوانی از مقوله های متعدد مشارکت و همیاری در امور مربوط به مردم را داراست. در فرهنگ روستایی ایران روح مشارکت و همیاری نقش برجسته ای در عرصه های اجتماعی داشته است. در بطن این فرهنگ غنی نمونه های متعددی با توجه به گوناگونی و تنوع اقلیمی کشور از مشارکت در امور اقتصادی - اجتماعی یافته می شود. احداث مساجد، قنوت، کاروانسراها و ... نمونه های روشنی از عملکرد فرهنگ غنی مشارکت در جامعه ما است. علاوه بر این، شیوه های تولید و زندگی اجتماعی همراه با تنوع اقلیمی در

کشور ما، اشکال مختلفی از مشارکت در امور اقتصادی - اجتماعی را به وجود آورده است. اشکال تولیدی بنه، صحرا، حراثه و همچنین مشارکت و همیاری مردم در لایروبی قنات ها و انهار و واکنش دسته جمعی مردم در برابر حوادث طبیعی و جنگ و حمله دشمنان از نمونه های عمده مشارکت در عرصه های اقتصادی - اجتماعی است. جلوه های زیبای این نوع مشارکت را به وضوح در موضوعات فرهنگی مانند سوگواری ها، عزاداری ها، امور عام المنفعه (ساخت مسجد، مدرسه، حمام، پل آب انبار، قنات و...) مشاهده کرد.

قالب های مشارکت سنتی در جوامع روستایی ایران نه تنها کارهای سخت و طاقت فرسا برای مردم تحمل پذیر می کردند، بلکه امور را برای مردم روستا کارا، اثربخش و گاه نشاط آور می ساختند. در واقع مشارکت سنتی از نظر اقتصادی و بهره‌وری سبب می شد، نیروی افراد یک کاسه و سامان یافته شود و کارهای خسته کننده و یکنواخت، به کاری دل انگیز و شاد بدل شود و کارایی لازم برای دستیابی به هدف حاصل آید.

همچنین، همکاری در روستا فرصت مناسبی فراهم می آورد که همکاران در شبانه روز ضمن کار، به عقده گشایی و درد دل پردازند و از یکدیگر اطلاعات جدید به دست آورند، یا اطلاعات پیشین و اطلاعات فرهنگی را مرور و جمع بندی کنند و از آن نتیجه بگیرند (فرهادی، ۱۳۶۹).

لذا تمامی علمای توسعه روستایی معتقدان یکی از محدودیت های اساسی در توسعه روستاها، عدم مشارکت مردم و یا مشارکت پایین آنان در تصمیم گیریها و تصمیم سازی ها برای اجرای طرحها در زمینه های مختلف اقتصادی و اجتماعی است. از اینرو به نظر می رسد، با ترغیب و تشویق مردم به افزایش میزان مشارکت های مردمی و حضور آنان در ابعاد مختلف بسترهای لازم رشد و توسعه روستا فراهم گردد. محورهای اصلی این استراتژی عبارتند از:

✓ تاکید بیشتر بر شناسایی نیازهای مردم با مشارکت آنان

✓ تشویق و افزایش مشارکت مردم در مراحل مختلف برنامه ریزی از مطالعه تا اجرا

✓ تشویق و ترویج مردم و سرمایه داران محلی به اجرای طرحهایی که قادر به انجام آن هستند

البته یکی از لازم های مشارکت روستاییان ترغیب آنها با بحث تسهیل گیری می باشد امروزه برنامه ریزی مشارکتی (دموکراتیک) در روند تکاملی خود نقش برنامه ریزان، برنامه و نقش مردم در فرآیند برنامه ریزی متحول نموده است. نقش برنامه ریز از دانای خردمند به تسهیلگر تغییر ماهیت داده است.

تسهیلگری به معنای سهیلکردن شرایط و فراهم کردن امکانات بهره گیری از فرصت های مختلف است

تسهیلگر باید تکنیک های برابری ابداع و استفاده کند تا نظر مردم و نیازها یا نیازها را شناسایی کند

جمع آوری اطلاعات دقیق و عمیق کیفیت از روستائیان به منظور برنامه ریزی آنها برای جامعه محلی جز از طریق ابزار تسهیلگری ممکن نیست

تسهیلگری یک ابزار برای برنامه ریزی و تعامل مردم است نه یک تکنیک فانتزی. در یک تعریف جامع تر تسهیلگری به معنای دادن ابزاری به مردم است تا

صمیمی تر به هم دست یابند و محلی و ایجاد فضای مناسب برای مشارکت فعال مردم به خصوص آنها بیکه در گذشته منزوی و پنهان مانده اند، می باشد.

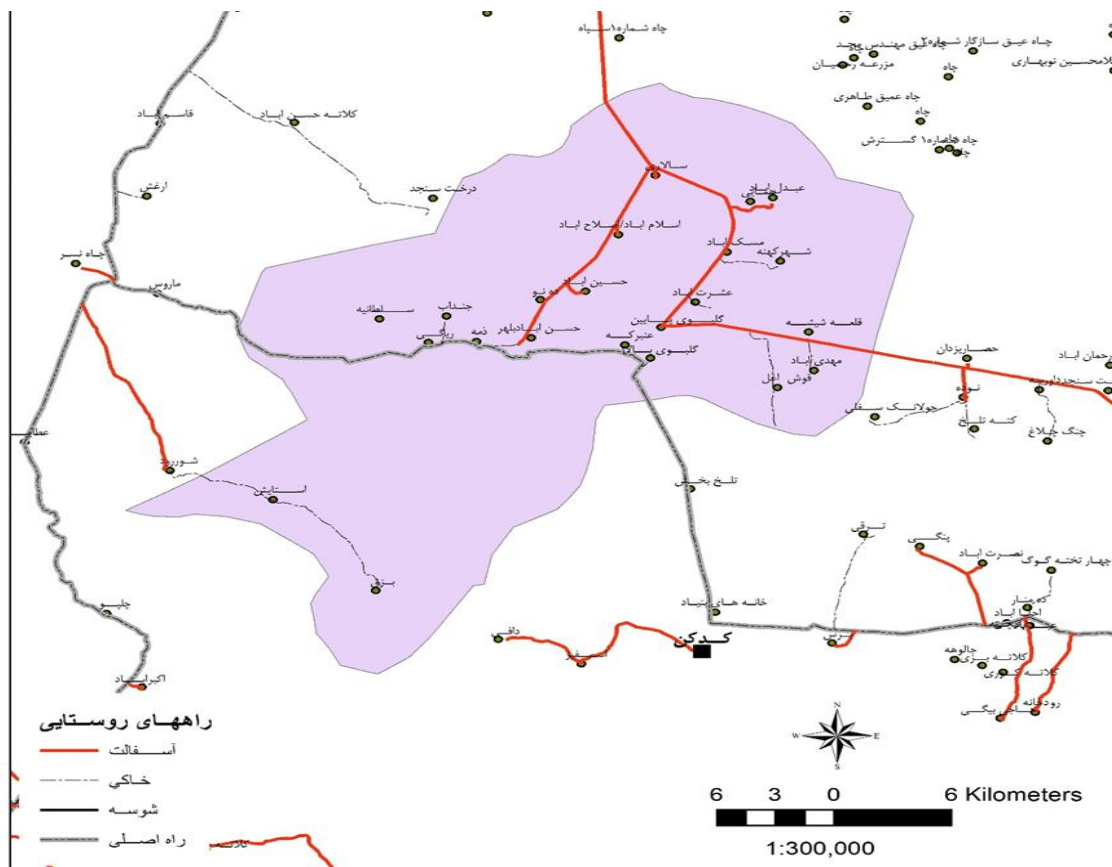
محدود مطالعاتی

محدود مطالعاتی طرح متشکل از ۲۱ روستای دارای سکنه در قالب حوزه های روستایی دهستان بلهرات از توابع بخش میان جلگه شهرستان نیشابور است که در جنوب آن واقع شده. این شهرستان طبق آخرین تقسیمات کشوری متعلق به استان خراسان رضوی بوده و پس از شهرستان مشهد، دومین شهرستان پرجمعیت خراسان رضوی شناخته می شود و خود شامل

سامانه های سطوح آبگیر باران

مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی خراسان رضوی
انجمن علمی سیستم های سطوح آبگیر باران ایران
شهر مقدس ۲۹-۲۸ بهمن ماه ۱۳۹۴

چهار بخش، هفت شهر و ۱۳ دهستان است. چهار بخش آن عبارتند از: بخش مرکزی به مرکزیت شهر نیشابور، بخش زبرخان به مرکزیت شهر قدمگاه، بخش سرولایت به مرکزیت شهر چکنه و بخش میان جلگه به مرکزیت شهر عشق آباد. بخش میان جلگه که محدوده مورد مطالعه یعنی دهستان بلهرات در آن واقع شده شامل دهستان های عشق آباد به مرکزیت شهر عشق آباد و دهستان غزالی به مرکزیت روستای فدیشهو دهستان بلهراتبه مرکزیت روستای گلبوی سفلی است. دهستان بلهرات در جنوب شهرستان نیشابور قرار دارد و هم مرز با دو شهرستان تربت حیدریه در جنوب شرقی و کاشمر در جنوب غربی است. ارتفاعات عمده این دهستان در جنوب آن قرار گرفته و ارتفاعات پراکنده و کم ارتفاع دیگری در قسمت شرقی وجود دارد و به طور کلی از جنوب دهستان به سمت شمال از ارتفاع زمین کاسته شده و بیشتر آن را زمین های دشت و جلگه ای شامل می شود. به طوری که از ۲۱ روستای دهستان، ۲ روستای بزق و استایش در ناحیه کوهستانی جنوب و ۱۹ روستای دیگر در دشت و جلگه در نیمه شمالی دهستان بلهرات قرار دارند. مساحت تقریبی این دهستان ۹۴۸ کیلومتر مربع است. طبق سرشماری سال ۱۳۹۰ آمار خانه های بهداشت در سال ۱۳۹۰، دهستان بلهرات با ۲۱ پارچه آبادی دارای ۱۱۸۹۶ نفر جمعیت و ۳۵۷۶ خانوار بوده است و در بین روستاهای دهستان، ریگی با ۱۵۹۸ نفر، بزق با ۱۰۳۶ نفر، و گلبوی پایین با ۱۱۴۳ نفر، پرجمعیت ترین و حسین آباد بلهر با ۱۳۱ نفر کم جمعیت ترین روستاهای دهستان هستند. دسترسی به دهستان از طریق جاده آسفالتی آرامگاه خیام شهر نیشابور امکان پذیر است. سایر روستاهای دارای جاده آسفالتی که در شمال و شرق دهستان واقع شدند در نقشه (۱-۱) مشخص شده است. روستاهای نیمه غربی و جنوبی دهستان هنوز از دسترسی به جاده آسفالتی محرومند

منطقه عمومی و راه های روستایی منطقه بلهرات

روش تحقیق

در این کار از روش تسهیل گری گروهی استفاده شد. تسهیل گری گروهی، فرایندی است که در آن فردی که مورد قبول همه اعضای گروه است و نقشی بی طرف دارد به اعضا کمک می کند تا مشکلات خود را تشخیص دهند، راه حل های مناسب بیابند و تصمیمات درستی اتخاذ کنند و اثربخشی شان افزایش یابد. وظیفه اصلی تسهیل گر در این روش کمک به افزایش اثربخشی گروه از طریق بهبود بخشیدن به فرایند و ساختار گروهی است.

در پروژه های آبخیزداری اصل بر مشارکت مردم است و طبق قانون سازمان جنگل و مراتع برای اجرا و تخصیص اعتبار به پروژه های آبخیزداری نیاز به مطالعات مقدماتی و تفضیلی دارد و از طرفی سازمان های دولتی اعتباری برای مطالعات اختصاص نمی دهند و لذا در ابتدا کار روستاییان باید هزینه های مطالعات را پراخت نمایند و این کار به دلایلی مانند وجود خشکسالی های مستمر و کاهش درآمد روستاییان و همچنین مشخص نبودن جواب مطالعات در روستاها بسختی انجام میگردد. و عملاً موفقیتی در این راه براحتی صورت نخواهد گرفت. در طرح ساماندهی روستایی دهستان بلهرات نیشابور از روش تسهیل گری گروهی در مشارکت روستاییان استفاده گردید و این موفقیت حاصل گردید.

نتایج و بحث

در منطقه سالها خشک سالی مستمر فقر عمومی را در منطقه ایجاد کرده بود. در چندین روستا قنات ها خشک شده بود و مردم ناامید از هم چیز نه پولی داشتند که مهاجرت نمایند نه دیگر توان انجام کاری. منتظر این بودند که کی یارانه آنها پرداخت می گردد. وقتی نشان با حسرت زمانی را یاد آوری می کردند که قناتشان پر آب بود و کشت و کاری برای خودشان داشته اند آهی می کشیدند و می گفتند اگر نبود همین یارانه ما از گرسنگی تلف شده بودم. حال در این جامعه ای بخواهید پول نقد برای مطالعات (نه انجام کار) پول نقد بدهند چه کار مشکلی است و شاید در قدم اول محال ارزیابی می شد اما در این روش تسهیل گیری که در روستاهای مورد نیاز انجام گرفت در ۳ روستا مردم با وجود فقر بسیار زیاد اعتبار مورد نیاز برای مطالعه قنات روستا را متقبل شدند و همچنین در یک روستا نیز مردم هزینه انجام تفضیلی پروژه بند خاکی را پرداخت نمودند. که بعد توانستند با این مطالعات اعتبار لازم برای دو قنات تامین و یک قنات و بند خاکی نیز در اولویت های بودجه ای استناداری خراسان رضوی قرار گرفت.

منابع

بافکار، حسین، ۱۳۹۰، آموزش بنیادی: بررسی تطبیقی مشارکت های سنتی با مشارکت های نوین در جامعه ی روستایی ایران، رشد آموزش جغرافیا، ۳(۲۵)، ۳۶-۳۹.

طالب، مهدی، نجفی، ا. ز.، ۱۳۸۹، آموزه هایی از روند مشارکت روستایی در ایران، پژوهشهای روستایی، ۲(۱)، ۲۷-۴۸.

کوهی، کمال، ۱۳۸۴، بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت اقتصادی روستاییان در طرح های توسعه روستایی شهرستان ورزقان (مورد مطالعه روستای دیزج ملک)، جغرافیا و برنامه ریزی، ۱(۱۰)، ۱۵۹-۱۸۰.

کلیتون، اندرو، اوکلی، پیتر، و برایان، پرت، ۱۳۸۳، توانمندسازی مردم راهنمای مشارکت- سروستان، ۱۱۲ صفحه.

ویسی، هادی، رضوانفر، احمد، ۱۳۸۹، ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA) مبنای، رفتارها، تکنیک ها و کاربردها- دانشگاه شهید بهشتی.

1. Cernea, M. M. (1991). Putting people first: sociological variables in rural development (No. Ed. 2). Oxford University Press for the World Bank.
2. Chambers, R. (2007). From PRA to PLA and pluralism: Practice and theory. The SAGE

Handbook of Action Research: Participative Inquiry and Practice, 297.

3. FAO (1990). Participation in practice lessons from the FAO people's participation program
4. Rudqvist, A., & Woodford-Berger, P. (1996). Evaluation and participation: some lessons. Stockholm: Swedish International Development Cooperation Agency.

The role of facilitator in rural participation in watershed management projects

Seyed Ahmad Mohaddes Hosseni

The principle of public participation in watershed management projects According to the Law on Forests and range and watershed Organization for implementation and allocating fund to watershed management projects required detailed studies and preliminary and final state of the party organizations do not allocate credit for studies. Thus, we must work and villagers pay the costs of the studies and the work for reasons such as continued drought and reduce rural incomes and no clear answer as well as studies done in the villages hard. And practically Success will not be easy. In rural villages in Neyshabur Plan of facilitating the participation of villagers were used for this success was achieved. Facilitation of procedures and skills that help to simplify things and facilitator who has make things easier. Facilitating a process in which an individual who is acceptable to all members and impartial role is to help members identify their problems, find solutions and make the right decisions and increase their effectiveness. The facilitator was needed in villages in three rural people in poverty despite the immense subterranean village have made credit available to study. As well as people in a village Detailed project cost was paid soil dam.